

Д.М. Ядранський,
кандидат економічних наук, м. Рені
Н.М. Мішковець,
кандидат економічних наук, м. Рені
Л.В. Мішковець,
аспірант, м. Рені

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Сучасні показники темпів економічного розвитку України створюють загальне враження про наявність довготривалих перспектив економічного росту, як окремих підприємств, так і цілих регіонів. У більшості випадків позитивні тенденції дійсно створюють умови для реалізації довготривалих перспектив.

Однак сировинний характер українського експорту говорить про те, що на Україні також існує значна кількість регіонів, в яких високі поточні показники діяльності можуть перетворитися на певні проблеми у подальшому. До таких відносяться регіони, основним продуктом яких є продукція гірничо-видобувної промисловості. Це, перш за все, Криворізький залізорудний, Донецький вугільний, Марганецький басейн марганцевих руд, Жовтоводсько-Александрійське родовище уранових руд та деякі інші. Переважна більшість родовищ відносяться до «старих», з високим ступенем вичерпаності корисної копалини. Не дивлячись на те, що геологічні запаси цих підприємств ще містять в собі значну кількість корисної копалини, динаміка геолого-екологічних показників свідчить про постійне загострення проблем на цих підприємствах. Аналізуючи поточні техніко-економічні результати діяльності цих підприємств, практично неможливо дійти висновку щодо перспектив їх функціонування.

Використовувати такий, що став уже звичним для сучасних часів, метод кореляційно-регресивного аналізу для моделювання перспектив розвитку таких підприємств також майже неможливо, через відсутність стійких трендів. Так всі підприємства, які входили до складу ДАК «Укррудпром» до 2002 року, давали стійкі показники падіння ефективності виробництва (що в цілому відповідало загальній тенденції динаміки розвитку виробництва в Україні). З 2003 року на підприємствах намітилася тенденція технічного переозброєння та підвищення техніко-економічних по-

казників, що, на перший погляд, висвітлює перспективи розвитку таких підприємств.

Аналіз останніх публікацій. На думку В.И. Кнорринга, однією з найскладніших завдань, які стоять перед державою є забезпечення умов для ефективного розвитку економіки в умовах стрімких змін у зовнішньому середовищі. Така діяльність, як правило, заснована на проведенні ефективного моніторингу. Також вкрай важливим завданням держави є забезпечення ефективного управління міжгалузевими комплексами в умовах диверсифікації виробництва [1]. На нашу думку, реалізація запропонованих автором завдань ускладнюється в умовах підприємств гірничо-видобувної галузі України, де за динамікою поточного зростання обсягів виробництва назріває стійка соціально-економічна криза. Казати про потенційну можливість виникнення такої кризи можливо проводячи паралелі між теоретичними підходами С.Д. Валентя і Є.М. Бухвальда [3] та сучасним економічним станом України. Як інструменти подолання такої кризи можна розглядати створення державою умов для розвитку інвестиційного потенціалу підприємств [4]. Однак необхідно зазначити, що для підприємств гірничо-видобувної галузі таке створення інвестиційного потенціалу спирається на необхідність визначення сумарного терміну інвестування (а відповідно й граничної доходності таких інвестицій) через обмежені стратегічні перспективи самих гірничо-видобувних підприємств.

Постановка завдання. Однак змінивши кут зору на суспільно-економічні результати їх діяльності, можливо дійти висновку про обмежені стратегічні перспективи зазначених підприємств.

Слід додати, що діагностика стратегічних перспектив розвитку гірничо-видобувної промисловості України потребує принципової зміни підходів до стратегічного аналізу. Використання класичних моделей для оцінки стратегічних перспектив підприємств ГМК,

е, на нашу думку, помилковим. Сучасна економічна практика потребує створення принципово нових методичних підходів до питань стратегічного аналізу та оцінки стратегічних альтернатив.

На нашу думку, перш за все необхідно визначити, які саме складові є найбільш значущими для ефективного розвитку підприємств та на оцінку яких необхідно звернути першочергову увагу.

Основними показниками, на підставі яких може бути визначений термін корисного використання підприємства ГМК, є наступні фактори:

— геологічні запаси корисних копалин у тому числі ті, які за сьогоdnішнього рівня технології можуть бути вийняті;

— фактична (встановлена) та проектна виробнича потужність підприємства;

— енерговитратність поточна та динаміка зміни енерговитратності видобутку 1 тони товарної продукції;

— обсяг водопритоку в гірничі вибої та динаміка його зміни;

— середній коефіцієнт засолення ґрунтових вод після їх видачі на гора;

— динаміка зміни повної трудомісткості видобутку 1 тони товарної продукції;

— вартість використовуваної робочої сили та доходність праці (динаміка зміни доходності праці);

— динаміка інвестиційної місткості нарощування додаткових потужностей (витрати на 1 додатково видобуту тону сировини);

— динаміка зміни доходності інших напрямків інвестування (середній відсоток по депозитному вкладу банку);

— динаміка виведення пахотних земель та територій зелених насаджень під гірничі відводи підприємств;

— показники, які характеризують динаміку економічного розвитку України, зокрема: середні енергетичні витрати на одиницю товарної продукції; середня трудомісткість 1 грн. ВВП; середня доходність капіталу; середні показники викидів в навколишнє середовище іншими підприємствами (у перерахунку на одиницю створеної доданої вартості).

Необхідно звернути увагу, що жодний з наведених показників не розглядає час як такий. Для того, щоб підприємство мало змогу перейти до визначення часу його корисного використання, необхідно зробити декілька припущень, зокрема:

— фактори, що обумовлюють підвищення складності гірничих робіт призводять до скорочення прибутку підприємства;

— альтернативою використання пахотних площ, які втрачаються в наслідок гірських робіт є їх використання в якості сільгоспугідь;

— потенційний інвестор обирає найбільш прибуткові сфери бізнесу;

— інвестор не зацікавлений у зменшенні екологічної шкоди після припинення функціонування підприємства (у першу чергу через економічні чинники).

Кожний з визначених вище факторів має певну критичну точку, яку можливо кількісно визначити. У разі, якщо значення фактору досягає визначеного критичного значення, діяльність підприємства стає економічно недоцільною.

Потребує теоретичного визначення також питання щодо кількісного визначення цієї критичної точки. Так, на нашу думку, критичним для підприємства можна вважати стан за якого загальна рентабельність підприємства дорівнюватиме нулю (фактично це точка зовнішнього прояву кризи). У разі, якщо підвищення рентабельності є неможливим через об'єктивні чинники, діяльність підприємства з економічних міркувань доцільно припинити.

Як було відмічено вище, кожна з визначених складностей призводить до погіршення економічних результатів діяльності підприємства і, фактично, може привести до падіння загальної рентабельності підприємства до нульового значення. У такому разі кожен з визначених факторів за умов свого розвитку може призвести до припинення економічної діяльності підприємства. На підставі зазначеного, діагностика часу корисного використання підприємства зводиться до визначення часу, протягом якого значення певного показника, (що характеризує фактор який ускладнює діяльність гірничого підприємства) досягне критичної відмітки.

Об'єктивно, що в такому разі існує необхідність у кількісному визначенні терміну під час якого підприємство за умов існуючої техніки та технології (мається на увазі збереження існуючої лінії тренду зміни значення певного показника) досягне визначених для нього критичних значень.

Таким чином, на підставі зроблених припущень можливо перейти до кількісного визначення тривалості функціонування існуючих підприємств ГМК. Зазначений аналіз є доволі складним, в наслідок чого досліджувати запропоновану методику (за окремими показниками), пропонується на прикладі одного з найпотужніших та найновіших підприємств гірничо-металургійного комплексу криворізького залізорудного басейну ВАТ «ПівдГЗК».

Проводячи аналіз геологічних запасів корисної копалини, ми фактично здійснюємо аналіз який можливо вважати класичним для визначення терміну корисного функціонування підприємств гірничо-видобувної промисловості.

Фактично маємо відносно прийнятні показники функціонування, однак очевидним є те, що по мірі про-

Таблиця 1

Показники геологічних запасів підприємств колишнього ДАК «Укррудпром»

Підприємство колишнього ДАК «Укррудпром»	Кар'єр	Запаси всього, млн т	Підготовлені млн т	Місячна потреба, млн т	Тривалість функціонування, років
ВАТ "Південний ГЗК"	кар'єр	318,1	22,3	1,48	17,91
ВАТ "Північний ГЗК"	Аннівський к-р	9,2	3,9	0,56	1,37
	Першотравневий к-р	137,1	11,2	0,81	14,10
	Всього:	146,3	15,1	1,27	9,60
ВАТ "Центральний ГЗК"	Кар'єр №1	1	0,8	0,5	0,17
	Кар'єр №3	105,7	0,4	0,31	28,41
	Кар'єр №4	86,9	0,1	0,17	42,60
	Всього:	193,6	1,2	0,86	18,76
ВАТ "Інгулецький ГЗК"	кар'єр	196,7	25,4	2,76	5,94

Таблиця 2

Скорочення терміну корисного використання підприємств під впливом нарощування обсягів виробництва

Підприємство колишнього ДАК «Укррудпром»	Коефіцієнт росту середньозважених обсягів продукції за останні 3 роки	Сучасна місячна потреба в копалині, млн т	Скоригована потреба з урахуванням приросту	Тривалість функціонування скоригована, років
ВАТ "Південний ГЗК"	1,07	1,48	1,5836	16,74
ВАТ "Північний ГЗК"	1,28	1,27	1,6256	7,50
ВАТ "Центральний ГЗК"	1,17	0,86	1,0062	16,03
ВАТ "Інгулецький ГЗК"	1,09	2,76	3,0084	5,45

довження вийняття копалини умови її залягання погіршуватимуться (збільшуватиметься глибина, водоприток, трудомісткість). Таким чином необхідно дослідити час, за який збільшення кожного з перелічених показників призведе до падіння рентабельності до нульових показників.

Аналізуючи нарощування обсягів виробництва необхідно відмітити, що щорічний приріст обсягів виробництва (підвищення виробничої потужності скла-

датиме більш стислий термін. Результати аналізу наведено в табл. 2.

Як можна бачити з табл. 2, час функціонування підприємств скорочується в середньому на 1—3 роки. Однак зазначений показник не єдиний який призводить до скорочення терміну корисного використання. Також аналізу потребують енергетичні витрати на 1 т товарної продукції підприємства. Результати зазначеного аналізу наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Динаміка зміни собівартості досліджуваних підприємств

Підприємство колишнього ДАК «Укррудпром»	Витрати на 1 грн. товарної продукції		Ріст за 3 роки	Повні витрати на 1 грн. товарної продукції	Час за який витрати на 1 грн. ТП дійдуть до 1 грн. (років)
	2001	2003			
ВАТ "Південний ГЗК"	16,71	18,35	1,095	78,09	13,36
ВАТ "Північний ГЗК"	12,18	14,84	1,218	75,39	9,25
ВАТ "Центральний ГЗК"	19,71	19,72	1,001	93,62	638,00
ВАТ "Інгулецький ГЗК"	19,63	22,74	1,158	85,67	4,61

Таблиця 4

Динаміка зміни шкідливих викидів в навколишнє середовище

Підприємство колишнього ДАК «Укррудпром»	Екологічна шкода (2001)		Екологічна шкода (2003)		Динаміка зміни (03/01)	
	Приток підземних вод	Викиди твердих речовин	Приток підземних вод	Викиди твердих речовин	Викидів твердих речовин	Притоку підземних вод
ВАТ "Південний ГЗК"	7274,0	133770,8	7441,32	139480,2	1,02	1,04
ВАТ "Північний ГЗК"	916,8	5438,5	928,72	4380,3	1,01	0,03
ВАТ "Центральний ГЗК"	5345,8	15263,6	6003,34	11422,2	1,12	2,61
ВАТ "Інгулецький ГЗК"	8648,0	4048,3	9417,67	3636,0	1,09	0,32

Слід звернути увагу, що підприємства постійно проводять заходи щодо скорочення питомих витрат на 1 т, однак питома вага енергетичних витрат в собівартості (витратах на 1 грн. товарної продукції) на досліджуваних підприємствах неухильно зростає. На нашу думку, у той час коли витрати на 1 грн. товарної продукції сягатимуть 1 грн. — рентабельність виробництва дорівнюватиме 0, і, відповідно, таке підприємство не складатиме інтерес для інвестора (а також і для держави через відсутність податкових надходжень).

Вкрай вагоме значення для Центрального ГЗК обумовлюється, на нашу думку, у першу чергу тим, що обраний термін даних є не повною мірою достатнім для визначення стійкого тренду.

Наступним показником, який також може свідчити про ефективність (неефективність) діяльності

підприємства є показник обсягів водопритоку. За існуючих екологічних вимог підприємства сплачують штрафи пов'язані з забрудненням ґрунтових вод. Дослідження обсягів штрафів і визначення їх взаємозв'язку з обсягами валового доходу підприємства є, на нашу думку, не цілком виправданим, оскільки поки що розміри екологічних штрафів є недостатньо великими. У разі ужорсточення екологічних вимог (у разі якщо Україна матиме членство в відомих міждержавних утвореннях) такі вимоги принципово змінюватимуться (зокрема виникне необхідність зберігання або переробки таких вод).

Аналогічна ситуація спостерігається з викидами твердих речовин в навколишнє середовище. Динаміка зміни показників що характеризують зазначені зміни наведена в табл. 4.

Проводячи аналіз динаміки зміни повної трудо-

Таблиця 5

Динаміка продуктивності розрахована по умовно чистій продукції

Підприємство	Обсяг умовно чистої продукції УЧП		ФЗП, тис. грн.		Чисельність працівників, чол.		Динаміка продуктивності праці	Динаміка дохідності праці
	2001	2003	2001	2003	2001	2003		
ВАТ Південний ГЗК	5230,42	5335,03	68126	73821	11144	10450	1,088	0,94
ВАТ Центральний ГЗК	2620,14	259446,3	74675	62762	10125	10290	0,971	117,81
ВАТ Північний ГЗК	4147,75	402414,7	71776	89781	9598	9537	0,976	77,56
ВАТ Інгулецький ГЗК	8028,31	8510,01	77183	93248	8551	6938	1,306	0,88

Таблиця 6

Розрахунок критичної точки падіння продуктивності

Підприємство	Продуктивність праці 1 робітника ПВП, тис. тон УЧП	Середньорічний термін зміни обсягів виробітку	Термін падіння продуктивності до критичної точки (років)
ВАТ Південний ГЗК	0,47	0,041303	11,36
ВАТ Центральний ГЗК	0,26	-0,00665	-
ВАТ Північний ГЗК	0,43	-0,01019	-
ВАТ Інгулецький ГЗК	0,94	0,287295	3,27

Таблиця 7

Динаміка та прибутковість інвестицій «ВАТ ПівдГЗК»

ВАТ Північний ГЗК	Обсяг інвестицій, (тис. грн.)	Чистий прибуток (тис. грн.)	Інвестиційна віддача (обсяг прибутку на 1 грн. інвестицій)
2001	658	172015	216,42
2002	153	8676	56,71
2003	405	15632	38,59

місткості виробництва 1 тони продукції. Розрахунок повної трудомісткості пропонується здійснювати за формулою (1):

$$Tr = \frac{УЧ_{\text{прод}}}{Ч_{\text{ПВП}}}, \quad (1)$$

де — $Ч_{\text{ПВП}}$ чисельність промислово-виробничого персоналу підприємства в еквіваленті повної зайнятості; $УЧ_{\text{прод}}$ — обсяг умовно-чистої продукції підприємства [7]. Використання останнього показнику обумовлюється тим, що гірничо-видобувні підприємства випускають різну продукцію яка має суттєві відмінності в технології виробництва які не дають змоги об'єктивно їх порівняти та зіставити. Загальний вигляд залежності визначається за формулою (2):

$$УЧ_{\text{прод}} = \frac{V_{\phi} \cdot \%B_{\text{фак}}}{100}, \quad (2)$$

де $УЧ_{\text{прод}}$ — показник (обсяг) умовно чистої продукції, V_{ϕ} — фактичний обсяг випуску; $\%B_{\text{фак}}$ — фактичний відсоток вмісту.

Як можна бачити з аналізу, проведеного в табл. 5, витрати праці на окремих підприємствах скорочуються, а на окремих — підвищуються. Для аналізу найбільший інтерес має динаміка скорочення продуктивності праці.

Від'ємне значення середньорічного терміну зміни обсягів виробітку свідчить про підвищення продуктивності праці.

Однак заслуговує на увагу ситуація падіння дохідності праці, яку можна спостерігати в табл. 5. Саме падіння дохідності праці може свідчити про неефективність витрачання коштів.

Показник дохідності праці було розраховане за виразом (3):

$$ДП = \frac{Pr}{\Phi ОП}, \quad (3)$$

Pr — прибуток (збиток) розрахований по виробничій собівартості, $\Phi ОП$ фонд оплати праці підприємства.

Розрахунок динаміки інвестицій та їх прибутковості здійснено в табл. 7.

Таким чином, також можна розрахувати критичний час функціонування ВАТ «ПівдГЗК» у разі, якщо прибутковість інвестицій для підприємства не збільшиться. Однак, на нашу думку, окремі результати інвестиційної діяльності підприємства не можуть бути отримані в поточному періоді і для реалізації (віддачі економічного ефекту) потребують доволі тривалого часу.

Розрахунок показнику, який свідчить про альтернативу використання пахотних земель за їх призначен-

ням замість віддачі під розширення кар'єрів (зберігання хвостів фабрик або зберігання порожніх порід) потребує окремого дослідження та не може бути цілком визначений в рамках цієї статті, через необхідність розрахунку великої кількості показників пов'язаних з забезпеченням умов сільськогосподарського виробництва в умовах порушеної гідрологічної структури ґрунтів.

Проводячи аналіз динаміки зміни загальних показників соціально-економічного розвитку України та співставляючи їх з динамікою зміни підприємств ГМК, можливо відзначити, що за окремими напрямками (зокрема енергетичні витрати на 1 грн. товарної продукції, середні показники викидів в навколишнє середовище) підприємства відстають від середніх показників більше ніж у двічі. Таким чином, зовнішні фактори також заважають далекоглядним перспективам гірничо-видобувних підприємств.

Висновки. Основне завдання запропонованої нами оціночної моделі спрямоване не на те, щоб дати змогу науково обґрунтувати необхідність припинення діяльності гірничо-видобувних підприємств в Україні. На нашу думку запропонований підхід може, у першу чергу, дати змогу визначити основні напрямки розвитку цих підприємств з метою забезпечення довготривалих перспектив їх розвитку.

Важлива роль в управлінні діяльністю гірничо-видобувних підприємств, термін яких відносно обмежений (наприклад, до 20 років), має належати державі. У такому разі, за допомогою індикативних чинників, доцільно рекомендувати підприємству утриматися від стрімкого нарощування обсягів виробництва, оскільки воно призводить до пролонгації терміну ефективного функціонування. Також важливим напрямком є стимулювання прискорення розвитку еколого-виробничої інфраструктури підприємства.

Під еколого-виробничою інфраструктурою нами пропонується розуміти систему виробничих споруд (будівель), які є відносно автономними від виробничої діяльності підприємств, та в разі припинення його діяльності матимуть забезпечувати ефективність екологічної діяльності протягом що найменше ще 20 років.

Таким чином, еколого-економічна діяльність держави щодо підприємств гірничо-видобувної промисловості має бути спрямована на допомогу цим підприємствам функціонувати визначений (аналітично обґрунтований) термін та реалізовувати цим підприємствам довготривалі екологічні програми.

Література

1. Кнорринг В.И. Основы государственного и муниципального управления. — М.: Изд-во «Экзамен», 2004. — 416 с. 2. Обремчук В.Ф. Стратегія

- підприємства. — К.: МАУП, 2000. — 127 с. 3. **Стратегический** ответ России на вызовы нового века / Под общ. ред. Л.И. Абалкина. — М.: Изд-во «Экзамен», 2004. — 608 с. 4. **Ткаченко В.А.** Наукові праці з філософії економіки. — Дніпропетровськ: ПП «Моноліт», 2005. — 183 с. 5. **Тренев Н.Н.** Стратегическое управление. — М.: «Приор», 2002. — 282 с.
6. **Трийд О.М.** Стратегія розвитку підприємства в кризових умовах: Автореф. дис. ... д-ра економічних наук: 08.06.01. — Донецьк, 2003. — 28 с. 7. **Ядранський Д.М.** Багатокритеріальна оцінка якості на гірничо-видобувному підприємстві // Економіка: проблеми теорії і практики. — Вип. 213, Т. IV. — Дніпропетровськ: ДНУ, 2006. — С. 1486—1495.